

Iskustva i strategije žena u uličnom beskućništvu u Zagrebu

DOI: 10.5613/rzs.52.3.2
UDK 364.682.42-055.2(497.521.2)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 14. 3. 2022.

Paula GREINER <https://orcid.org/0000-0003-2692-4757>

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska

paula.greiner@pilar.hr

SAŽETAK

Civilne udruge i osobe koje rade s osobama u beskućništvu često sugeriraju da je beskućništvo kod žena manje često nego kod muškaraca, što potvrđuju i postojeće dostupne statistike. U literaturi je pokazano kako su žene osobito ranjive kad je riječ o beskućništvu, osobito u kontekstu brojnih strukturalnih i društvenih barijera koje pogađaju žene u društvu. Iskustva žena u beskućništvu razlikuju se od iskustava muškaraca te preslikavaju šire rodne nejednakosti. Život na cesti prožet je opasnostima i stalnim izazovima da se zadovolje osnovne potrebe. Korištenje javnih prostora osobito je izazovno za žene u beskućništvu, zbog njihova statusa beskućništva, ali i zbog toga što su žene. Stoga, cilj je rada analizirati žensko iskustvo uličnog beskućništva u Zagrebu, pokazati njegove specifičnosti te identificirati strategije u situacijama različitih oblika isključivanja. U tu svrhu analizirano je deset intervjua provedenih sa šest žena s iskustvom uličnog beskućništva u Zagrebu te terenske bilješke koje su dio širega kvalitativnog istraživanja. U radu se prikazuju iskustva i izazovi života na cesti, koji uključuju osjećaje nesigurnosti i straha, nezadovoljene zdravstvene potrebe, nasilje i seksualno uznemiravanje te isključivanja iz javnih prostora te strategije povezane sa skrivanjem, pronalaskom partnera/grupiranjem i distanciranjem od neželjenih identiteta. Rad ukazuje na važnost prepoznavanja ozbiljnosti i opsega problema beskućništva, osobito ženskoga, te nužnost daljnjeg istraživanja koje uključuje rodne dimenzije i specifičnosti problema.

Ključne riječi: ulično beskućništvo, žene, nevidljivost, strategije

1. UVOD

Beskućništvo je u svijetu i Hrvatskoj u porastu. FEANTSA¹ naglašava kako je beskućništvo u porastu u svim zemljama EU-a te je posljednjih godina u gotovo svim državama članicama dosegla rekordne brojke (FEANTSA, 2017). U hrvatskoj javnosti i akademskoj zajednici tek se u posljednjih deset do petnaest godina beskućništvu počelo pristupati kao značajnom socijalnom problemu, dotad je uglavnom bio zanemaran i umanjivan. Tako Bežovan (2019) ističe kako je problematika beskućništva u Hrvatskoj prepoznata kao legitiman i kompleksan problem tek tijekom promjene socijalne politike zbog pristupanja Europskoj uniji.

Definicija beskućništva uvrštena je u Zakon o socijalnoj skrbi tek 2011. godine, a obuhvaća samo osobe “bez krova nad glavom”. Stoga službene procjene broja beskućnika u Hrvatskoj ne pokazuju širinu problema. Službene statistike u Hrvatskoj kojima se mjeri beskućništvo temelje se na broju osoba smještenih u prihvatilištima i broje otprilike 500 osoba, dok je broj osoba u uličnom beskućništvu nepoznat (Godišnje statističko izvješće u RH za 2020. godinu, MORSP, 2021.). Hrvatska mreža za beskućnike pak procjenjuje kako je u Hrvatskoj približno 2 200 apsolutnih beskućnika (osoba “bez krova nad glavom”). Ako uključimo i ostale kategorije beskućnika po ETHOS tipologiji², njih je približno 10 000 (Hrvatska mreža za beskućnike, 2021.).

Hrvatska mreža za beskućnike naglašava i to da radi boljih šansi za preživljavanje (npr. dostupnijih usluga) većina osoba u beskućništvu migrira u veće gradove, osobito u Zagreb. Taj oblik migracije također je potaknut i činjenicom što, unatoč zakonskoj obvezi, deset županija u Hrvatskoj nije osiguralo primjereno zbrinjavanje (Šikić-Mičanović, Sakić i Stelko, 2020). Dva prihvatilišta u neposrednoj okolini Zagreba i jedan samostan u Zagrebu koji nudi mjesto za spavanje ne zadovoljavaju kapacitete nužne za smještaj tolikog broja osoba. U kombinaciji s drugim administrativnim barijerama s kojima se osobe u beskućništvu suočavaju i koje im onemogućuju pristup socijalnim uslugama, mnoge osobe su, jer nemaju drugih mogućnosti, prisiljene živjeti na cesti.

---

¹ Europski savez organizacija koje rade s osobama koje su beskućnici (franc. Fédération Européenne d'Associations Nationales Travaillant avec les Sans-Abri - FEANTSA) nevladina je organizacija osnovana 1989. godine s ciljem istraživanja fenomena beskućništva u Europi te borbi protiv beskućništva i socijalne isključenosti.

² Europske tipologije beskućništva i stambene isključenosti koju je razvila FEANTSA definirajući četiri osnovna koncepta beskućništva s obzirom na stambenu situaciju: bez krova nad glavom, bez doma (kuće ili stana), bez sigurnog stanovanja, bez adekvatnog stanovanja (FEANTSA, 2005.).

Nadalje, unatoč uvriježenom stavu kako su većina osoba u beskućništvu muškarci, o čemu će biti govora kasnije u radu, civilne udruge koje se bave beskućništvom upozoravaju na sve veći broj žena u beskućništvu (Perković Rosan, 2020.).

U literaturi – feminističkoj, urbanističkoj i geografskoj, kao i onoj usmjerenoj na istraživanja beskućništva – opisuje se veća ranjivost žena u svim fazama puta u beskućništvo te brojne razlike između muškaraca i žena u beskućništvu. U susretu s uličnim beskućništvom, osobito se žene suočavaju s višestrukim isključivanjem. Život na cesti često je prožet različitim opasnostima, iznimno lošim uvjetima i stalnim problemima da se zadovolje osnovne potrebe kao što su potreba za skloništem, hranom, vodom, odjećom, zdravstvene i mnoge druge potrebe. Svi su ti izazovi dodatno pojačani različitim strukturalnim i društvenim barijerama koje osobito pogađaju žene, uključujući izazove uzrokovane siromaštvom, neadekvatnim opcijama za smještaj, stigmatizacijom, diskriminacijom, marginalizacijom, nasiljem, nezaposlenošću, zdravstvenim problemima i poteškoćama u pristupu zdravstvenim uslugama, kriminalizacijom, socijalnom isključenošću i gubitkom prava (Cauce i dr., 2000).

U nastavku rada ukratko ću predstaviti neka dosadašnja istraživanja o rodnim razlikama u uzrocima i iskustvima beskućništva i nevidljivosti žena u beskućništvu. Nakon toga, u glavnom dijelu rada fokusirat ću se na rezultate istraživanja: s ciljem identificiranja ključnih izazova i iskustava žena koje su u prošlosti ili u vrijeme provođenja intervjua bile u uličnom beskućništvu u Zagrebu te njihovih strategija preživljavanja u okolnostima višestruke isključenosti, analizirani su intervjui provedeni sa šest žena te su analizirane bilješke s terenskog rada. U prvom dijelu osvrnut ću se na (ne)korištenje usluga smještaja od strane žena s iskustvom uličnog beskućništva, zatim na interpretaciju njihovih iskustva, izazova te strategija nošenja s tim izazovima kao oblicima otpora i u kontekstu specifičnosti povezanih s rodom.

2. ISTRAŽIVANJA BESKUĆNIŠTVA U HRVATSKOJ

U Hrvatskoj je fenomen beskućništva slabo istražen te nedostaje istraživanja o različitim aspektima i manifestacijama beskućništva. Osobito nedostaju istraživanja koja uključuju rodnu perspektivu. Istraživanja su se uglavnom fokusirala na demografski opis te skupine kao i na analizu uzroka i razloga zbog kojih osobe završavaju u beskućništvu, odnosno njihovih puteva u beskućništvo.

Tako je istraživanje programa UNDP (Aguado Asenjo i dr., 2006) pokazalo kako je u Hrvatskoj, kao i u drugim posttranzicijskim zemljama, ključni uzročnik beskućništva visoka stopa nezaposlenosti, kao i nemogućnost podmirivanja troškova stanovanja. Mlinar i Vidić (2013), identificirali su razlike između profila beskućnika u Hrvatskoj danas i onih koji su bili beskućnici početkom devedesetih godina 20.

stoljeća. Prema njima, ljudi koji su danas suočeni s beskućništvom uglavnom su radno sposobni nezaposleni mladi ljudi ili pak stariji radno sposobni ljudi koji čekaju mirovinu. Nadalje, to su psihički bolesnici i starije osobe (kojima sustav ne pomaže ni osiguravanjem ni olakšavanjem smještaja u domu za umirovljenike ili u udomi-teljske obitelji). Druge skupine u riziku od beskućništva su obitelji s djecom (gdje se roditelji boje odvajanja od djece zbog nemogućnosti pružanja adekvatnih uvjeta za razvoj i život djece), mladi koji su napustili institucionalne oblike skrbi, osobe s intelektualnim teškoćama, branitelji i druge skupine korisnika socijalne skrbi (Mlinar i Vidić, 2013).

U većini istraživanja beskućništva u Hrvatskoj, u uzorku je zastupljeno značajno više muškaraca nego žena (npr. prvo sveobuhvatno istraživanje beskućništva u Hrvatskoj Družić Ljubotine, Kletečki Radović i Ogreste iz 2016. obuhvatilo je 80,8% muškaraca i samo 19,2% žena). U Hrvatskoj postoji samo jedno istraživanje koje se bavi specifično ženskim iskustvom beskućništva: "Beskućništvo u rodnoj perspektivi" (Šikić-Mićanović i Geiger Zeman, 2011) koje je obuhvatilo žene iz četrnaest hrvatskih prihvatilišta za beskućnike. Rezultati pokazuju da su žene osobito ranjiva skupina jer se moraju boriti s diskriminacijskim i podčinjavajućim praksama. Naime, autorice zaključuju da, "iako su i žene i muškarci pogođeni nezaposlenošću, niskim приходima, kao i neadekvatnošću socijalne skrbi i stanovanja u Hrvatskoj (svi čimbenici koji na kraju mogu dovesti do beskućništva), žene se moraju boriti i s diskriminirajućim društvenim praksama, nasiljem kao i s tradicionalnom odgovornošću brige za djecu" (Šikić-Mićanović i Geiger Zeman, 2011: 254).

Moguće je zaključiti kako je u Hrvatskoj fenomen beskućništva slabo istražen i da nedostaje istraživanja koja bi obuhvatila različite oblike i manifestacije beskućništva, od osoba koje su u riziku od beskućništva pa do osoba u najtežim oblicima uličnog beskućništva. Postoji potreba za istraživanjima koja su dugotrajnija i obuhvatnija (mogu pratiti proces te putanje osoba u i kroz beskućništvo i tako pružiti potpuniju sliku). Većina autora koja se bavila tom temom ističe važnost dodatnih istraživanja fenomena kako bi se bolje razumjele njegove različite dimenzije. U Hrvatskoj osobito nedostaje istraživanja ženskih iskustava i specifičnosti te ne postoji istraživanje koji se bavi iskustvom uličnog beskućništva žena, što je svrha ovoga rada.

3. ŽENSKA ISKUSTVA I PUTEVI U BESKUĆNIŠTVO

Od sedamdesetih godina 20. stoljeća, dokad je fenomen ženskog beskućništva u svjetskoj znanstvenoj literaturi uglavnom zanemarivan (Parsell, 2010), brojna su istraživanja ženskog iskustva beskućništva osvijetlila nepovoljnu i podređenu poziciju žena.

Reeve, Casey i Goudie (2006) su u svom istraživanju pokazali kako iskustva koja najčešće dovode do beskućništva kod žena uključuju seksualno zlostavljanje, zanemarivanje, napuštanje i obiteljske probleme, "traumu majki" (reproduktivni zdravstveni problemi, gubitak djece), iskustvo nasilja i smrt supruga. Sva iskustva, naglašava autorica, nisu za žene specifična, ali su povezana s rodom: češće ih doživljavaju žene ili ih žene doživljavaju drukčije ("trauma majki").

Reeve (2018) naglašava i to da se beskućništvo žena može razumjeti i u kontekstu spolne podjele rada koja proizvodi i reproducira nejednakost i nepovoljan položaj na tržištu rada (Tessler, Rosenheck i Gamache, 2016.), ali i specifičnim odnosom s domom i prostorom koji nije dom (McCarthy, 2017; Tomas i Dittmar, 1995; Watson i Austerberry, 1986, citirano u Reeve, 2018). Žene su stoga u osobitom riziku od beskućništva, suočavaju se sa specifičnim preprekama u rješavanju stambene krize, a gubitak doma za žene može imati duboke implikacije na identitet i vjerojatnije je da će ih se smatrati transgresivnim (tj. u kršenju rodni normi) ili devijantnim (Reeve, 2018).

Autori su identificirali i neke od ključnih razlika između muškaraca i žena u njihovom iskustvu beskućništva. Meanwell (2012) tako navodi kako su žene češće samohrane majke s djecom, što je kod muškaraca znatno rjeđe. Često gube skrbništvo ili daju djecu na posvajanje. Muškarci se u beskućništvu često suočavaju s fizičkim zlostavljanjem, no žene u beskućništvu češće nego muškarci doživljavaju nasilje, osobito seksualno uznemiravanje i napastovanje (Jasinski i dr., 2010). Žene će također češće iskusiti nezadovoljavanje zdravstvenih potreba (Lewis, Andersen i Gelberg, 2003). Dok i muškarci i žene u beskućništvu pate od nezadovoljenih potreba, narav je ženskih potreba drukčija, osobito s obzirom na nedostatak privatnosti, nemogućnost održavanja osobne higijene i pristupa zdravstvenoj skrbi, osobito kad imaju menstruaciju ili su trudne. Nadalje, autori govore i o većem osjećaju nesigurnosti i straha kod žena u beskućništvu (Dordick 1997, citirano u Meanwell, 2012). S druge strane, neka istraživanja pokazuju kako muškarci teže dolaze do prihvatilišta i socijalne pomoći nego žene (osobito u usporedbi sa ženama koje imaju djecu). Smatra se da je taj trend povezan s idejama o rodu, s problemima ovisnosti koji su češći kod muškarca, kao i s visokim razinama kroničnog beskućništva među muškarcima (Burt i Cohen 1989; Passaro 1996, citirano u Meanwell, 2012).

Rezultati provedenog istraživanja o ženama u beskućništvu u Hrvatskoj (Šikić-Mićanović i Geiger Zeman, 2011) upućuju na frustraciju i osjećaje napuštenosti, isključenosti i izolacije, kao i posvemašnje nepovjerenje u institucije i sustav socijalne skrbi (Šikić-Mićanović i Geiger Zeman, 2011).

4. NEVIDLJIVOST ŽENA U BESKUĆNIŠTVU

Kad govorimo o popularnim imaginacijama beskućništva, najčešće zamišljamo starijeg bradatog i prljavog muškarca, ili "klošara" (Radley i dr., 2006). Iako se u popularnoj kulturi katkad pojavi i slika žene, to je rjeđe i uglavnom ograničeno na sliku žene starije životne dobi ili ranjive djevojčice. Takve imaginacije beskućništva, pa i mjerenja i statistike koje uglavnom upućuju na 2/3 muškaraca u beskućništvu, mogle bi stvoriti sliku da je žensko beskućništvo puno manje prisutno. S druge strane, mnoge već ranije spomenute pojave upućuju na veću ranjivost i rizike kod žena. Zašto su onda žene, iako u većem riziku, često zanemarene kad govorimo o beskućništvu?

Iako na prvi pogled nije jasno, žensko je beskućništvo itekako prisutno, no zbog nekoliko isprepletenih faktora povezanih s rodnim specifičnostima, nejednakostima i povezanim opasnostima, žene su u beskućništvu vrlo nevidljive, a u literaturi dugo zanemarivane. Kako kaže Watson (2000), nemoguće je analizirati žensko beskućništvo, a da se ne uzme u obzir isprepletenost tri neodvojiva sloja: vidljivost/nevidljivost, procjene značajnosti problema i njegova definicija. S jedne strane nevidljivost žena u mjerenjima i statistikama posljedica je definicija beskućništva, načinima u kojima se beskućništvo mjeri, specifičnim opasnostima za žene te razlikama u načinima na koje se žene u beskućništvu snalaze i prilagođavaju životu u beskućništvu, što je također povezano sa širim rodnim razlikama i nejednakostima. Primjerice, ako beskućništvo definiramo (kako je definirano, recimo, u Hrvatskoj)³ kao situaciju "bez krova nad glavom" ili kao beskućništvo samaca, referirajući se isključivo na muški rod, tada žensko beskućništvo (žene u beskućništvu češće su beskućnice zajedno s djecom, na "kaučima" rodbine i prijatelja itd.), postaje nevidljivim, ne postoji u statistikama i podcijenjeno je (Baptista, 2010). Baptista sugerira da se razlog nevidljivosti također može tražiti i u tome što se na žene i njihovu

³ U Hrvatskoj se tek 2011. definicija beskućništva uvrštava u zakon i navodi u članku 4.13 Zakona o socijalnoj skrbi, no ona je vrlo uska te uključuje samo one "bez krova nad glavom". Problematika definiranja beskućništva jasno je prikazana u literaturi, a definicije beskućništva su raznovrsne i obuhvaćaju, osim očitoga, još i skriveno ili latentno beskućništvo ljudi koji žive u neodgovarajućim i nesigurnim uvjetima, odnosno i najrasprostranjeniju kategoriju ljudi, onih koji su u riziku od beskućništva. Ovisno o definiciji beskućništva, procjenjuju se i brojke osoba u beskućništvu, a sukladno vrlo uskoj definiciji beskućništva u Hrvatskoj, službene procjene također nisu adekvatne i uglavnom se temelje na kapacitetu prenočišta i prihvatilišta.

djecu gleda kao na “slomljenu” obitelj i stoga ih prikrivaju sustavi socijalne skrbi. Nevidljivost žena u beskućništvu u literaturi se povezuje i s tradicionalnim odnosom prema ženama na cesti. May, Cloke i Johnsen (2007) opisuju kako je jedan od povijesnih odgovora na “ne-smještenu” ženu (engl. “unaccommodated” woman) bio preimenovanje te opisuje kako su u Britaniji u 19. stoljeću narativi o ženskom beskućništvu blisko povezivani s prostitucijom: na taj je način žensko beskućništvo izazivalo iznimno represivne odgovore, a sam je problem ženskog beskućništva nipodaštavan.

5. ISKLJUČIVANJE ŽENA U BESKUĆNIŠTVU IZ JAVNIH PROSTORA

Isključenost žena iz javnih prostora često je implicirana u znanstvenoj literaturi i ženske su geografije beskućništva uglavnom vezane uz institucionalne i privatne prostore. Dugo je bilo uvriježeno stajalište da “žene puno rjeđe nego muškarci spavaju na ulici ili na javnim mjestima” (Smith, 2005: 143).

Nekoliko je razloga za manju prisutnost žena u beskućništvu na cesti. Ponajprije, brojna istraživanja pokazuju kako su žene u javnim prostorima u većoj opasnosti te da je njihovo korištenje javnih prostora oblikovano primarno rodnim ograničenjima (Day, 2000). Spavanje na cesti osobito je izazovno za žene ne samo zbog veće opasnosti seksualnog nasilja i zlostavljanja, nego i zbog higijenskih razloga, poput održavanja higijene tijekom menstruacije te zato što je održavanje higijene metoda samozaštite (Smith, 1999). Žene mogu ostati skrivenima zato što pokušavaju izbjeći povećane rizike boravka na ulici ili u prihvatilištima, ili zato što su si uspjele osigurati alternativno stambeno rješenje (npr. stanovanje s obitelji ili prijateljima) (Radley, Hodgetts i Cullen 2006; May i dr., 2007). Neki od razloga uključuju i specifične stigme povezane sa ženama na cesti. Casey, Goudie i Reeve (2008) objašnjavaju tu stigmu referirajući se na specifičan odnos žena s domom koji je proizvod rodnih iskustava i koji proizlazi iz ideje “separacije sfera”, viktorijanskim konceptom koji je ocrtao privatne, domaće sfere za žene, a javne sfere i aktivnosti domenom muškaraca. Watson objašnjava kako žena, spavajući na cesti, ozbiljno remeti granicu privatnog i javnog, pri čemu privatno, povezano sa ženstvenošću, domicilnošću i seksualnošću prelazi u javno na disruptivan i prijeteći način (Watson, 1999). Ta ideologija, unatoč mnogim putevima žena u javni prostor, još uvijek oblikuje svakodnevne živote žena te društvena očekivanja o ženskim navikama i ponašanju (Kemp, 2001).

Nadalje, znatna količina literature koja se bavi urbanim beskućništvom upućuje i na generalno isključivanje osoba u beskućništvu: povećanu kontrolu javnih urbanih prostora, uključujući povećanje policijskog nadzora, regulacije/kriminalizaciju,

koja dovodi do prostorne isključenosti osoba u beskućništvu u europskim gradovima (Doherty i dr., 2008; Busch-Geertsema, 2006). Beskućnici najčešće bivaju izmješteni na rubne dijelove gradova, na mjesta gdje ih se tolerira ili gdje se 'očekuje da budu' marginalizirane skupine. Iz te će perspektive žene beskućnice biti nevidljive u javnim prostorima zato što im je kao beskućnicama (ne samo kao ženama) ograničeno korištenje javnog prostora (Casey i dr., 2008). Iako to ne objašnjava razlike u vidljivosti između muškaraca i žena, generalno isključivanje beskućnika iz javnih prostora faktor je koji treba spomenuti. Dakle, žene u beskućništvu iz javnih su prostora isključene i zato što su beskućnice i zato što su žene.

S druge strane, nekoliko autora propituje i uvriježeno mišljenje o tome koliko su žene prisutne u vidljivom beskućništvu. Casey i suradnici (2008) u svom istraživanju pokazuju kako su žene česti korisnici javnih prostora te ih koriste za svoje potrebe. Kesia Reeve (2018) pokazuje kako velik broj žena spava na cesti – iz njezinoga je istraživanja vidljivo da je 62 posto od 144 žena beskućnica (samkinja) koje su ispitivane spavalo na cesti, što je potvrdila i drugim istraživanjima beskućništva u Australiji (Reeve i dr., 2009, Reeve i Batty, 2011).

5.1. Strategije žena u uličnom beskućništvu

Kad govorimo o onim ženama koje žive na cesti u uličnom beskućništvu, njihove strategije su tada, sugeriraju neki autori, drukčije nego strategije muškaraca i često usmjerene na život u sjeni i prikrivanje vlastitog beskućništva.

Žene u javnim prostorima koriste strategije nevidljivosti kao što je spavanje na mjestima koja su skrivena od pogleda, ili ostaju na vidljivom mjestu, ali na način da skrivaju svoj status beskućnika (Reeve, 2018). To čine zato što su na ulici manje sigurne, a manje su sigurne zbog patrijarhalnih struktura moći i povezanih kulturnih slika koje ih čine ranjivima (Reeve, 2018). Julia Wardhaugh (1999), baveći se tijelom beskućnika, govori o tome kako u nedostatku doma, tijelo, koje naziva "drugom kožom" postaje iznimno važnim i prva linija obrane od opasnog svijeta. Govori kako osobe u beskućništvu reagiraju na ostanak bez doma i na ranjivost povezanu s beskućništvom na dva načina: sažimanjem ili širenjem tijela, što je umnogome povezano s rodnom. Sažimanjem tijela, koje autorica povezuje sa ženama, beskućnice pokušavaju izbjeći stigmatu povezanu s vidljivim beskućništvom i rizike od fizičkog napada skrivajući se od javnog pogleda, izbjegavajući javne prostore i oblikujući za sebe prostore u međuprostorima grada te se ultimativno povlačeći "unutar svoje kože" – povlačeći se u sebe i suzdržavajući se od dijeljenja osobnih informacija. S druge strane, muškarci u beskućništvu mogu se nositi sa situacijom šireći svoj prostor, tako da polažu pravo na određeni prostor (ulice) te na taj način šire granice svog tijela – te granice tada brane i fizičkim nasiljem, štiteći

prostor koji smatraju svojim i koji zovu svojim domom (Wardhaugh, 1999). Prema Wardhaugh, zato žene u beskućništvu žive u sjenama, na rubovima ulica u kojima dominiraju muškarci, te se rijetko bave aktivnostima iz kojih bi moglo biti vidljivo da su beskućnice.

Casey i suradnici (2008) smatraju kako žene bez krova nad glavom životom u javnim prostorima, samim time što su u njima, izazivaju norme koje upravljaju njihovim korištenjem javnog prostora upravo na način da su u njemu aktivne – autori to smatraju oblikom otpora, jer one ne prihvaćaju pasivno rodne norme i očekivanja povezana s prostornom pripadnosti, nego ih krše i izazivaju.

Bazirajući se na dosadašnjim uvidima o različitostima načina na koje muškarci i žene preživljavaju u okolnostima uličnog beskućništva, u nastavku ovog rada fokus je upravo na razumijevanju strategija žena s iskustvom uličnog beskućništva u Zagrebu. Promatrajući njihove strategije, nastojimo razumjeti specifičnosti njihovih iskustava, steći uvid u rodne dimenzije uličnog beskućništva te ispitati različite oblike njihova djelovanja i otpora.

6. METODOLOGIJA

S obzirom na rijetka istraživanja beskućništva u hrvatskom kontekstu, osobito nepostojanje istraživanja koja se bave iskustvom ženskoga uličnog beskućništva, cilj je rada analizirati žensko iskustvo uličnog beskućništva u Zagrebu te identificirati i analizirati strategije kojima se žene snalaze u situacijama različitih oblika isključivanja.

Rad ne obuhvaća procjene broja žena na ulicama u Zagrebu, niti pridonosi raspravama o tome koliko su žene prisutne u uličnom beskućništvu, nego je usmjeren na osvjetljavanje iskustva onih žena koje žive u urbanim javnim prostorima⁴. Istraživačka pitanja stoga glase: kako su žene koje su imale/imaju iskustvo uličnog beskućništva koristile javne prostore grada i koja su njihova iskustva i izazovi povezani sa životom u uličnom beskućništvu? Koje su strategije kojima se žene snalaze živeći u uličnom beskućništvu u Zagrebu?

Rad dio je šireg istraživanja za projekt CSRP⁵, u sklopu kojega se provodi kvalitativno istraživanje te se koriste metode promatranja sa sudjelovanjem, provode-

⁴ U ovom se radu pojam javnih prostora koristi u smislu javnog korištenja – dakle prostori koji su dostupni za korištenje javnosti (to obuhvaća i institucije ili privatne zgrade dostupne javnosti).

⁵ Četverogodišnji međunarodni projekt (No. IZHRZO_180631/1) *Exploring Homelessness and Pathways to Social Inclusion: A Comparative Study of Contexts and Challenges in Swiss and Croatian Cities* (CSRP). Provode ga tim s Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar te tim s *Institute of Social Planning, Organizational Change and Urban Development, University of Applied Sciences and Arts Northwestern Switzerland* u Baselu.

nje polustrukturiranih intervjuja, te *walk-along* intervjuja s osobama u beskućništvu, kako bi se istražilo beskućništvo i putevi prema društvenoj uključenosti.

Etnografski pristup i metoda omogućuju razvoj odnosa i povjerenja sa sudionicima te širinu i kontekst informacija koje je teže dobiti kvantitativnim metodama. Etnografska metoda osobito je korištena u istraživanjima beskućništva, jer je riječ o kompleksnom društvenom fenomenu koji je na taj način moguće istražiti holistički. Etnografija nadalje, s pristupom koji se temelji na razvijanju povjerenja i odnosa s istraživanom skupinom, omogućuje pristup skupini koja je inače teško dostupna i nepovjerljiva te nerado komunicira s istraživačima. Prilikom provođenja istraživanja osobita se pozornost posvećivala poštovanju etičkih standarda pri prikupljanju, spremanju i analizi podataka. Svi su istraživački materijali u ovom radu stoga povjerljivi i anonimizirani, a sva imena i detalji kojima bi se mogle identificirati sudionice izmijenjeni.

U sklopu ovoga šireg istraživanja, kao autorica rada, provodila sam promatranja sa sudjelovanjem te volontirala za udrugu u Zagrebu koja dvaput tjedno svojim korisnicima dijeli hranu, odjeću i druge potrepštine te im pruža druge oblike podrške na terenu. Analiza bilješki s terena u ovom je radu poslužila u svrhu pojašnjavanja konteksta i sveobuhvatnijeg razumijevanja iskaza sudionica. Kako bih istražila iskustva žena u uličnom beskućništvu vezana uz javne prostore i značenja koja im pridaju, provela sam tematsku analizu devet polustrukturiranih intervjuja te jednog *walk-along* intervjuja provedenih sa šest žena u beskućništvu⁶ u Zagrebu⁷.

6.1. Sudionice u istraživanju

Žene obuhvaćene analizom imale su od 27 do 57 godina, a svaka je od njih imala iskustvo života u uličnom beskućništvu, najkraće Jagoda, 21 dan, pa sve do Katice i Nataše koje su više godina živjele na cesti, a Nataša tri godine kontinuirano u vagonima na Glavnom kolodvoru u Zagrebu. Četiri osobe su samkinje, jedna je udovica, jedna razvedena, a tijekom intervjuja Nataša i Tina su u vezama s partnerima koji su u istoj situaciji kao i one – na cesti. Iako je u literaturi prepoznato da su žene u beskućništvu često u pratnji djece, nijedna od ispitanica nije imala maloljetnu djecu. Jedna je ispitanica izgubila skrbništvo nad svojih šestoro djece.

Dvije su sudionice završile osnovnu školu, tri srednju, a jedna i nekoliko godina fakulteta. Sve sudionice imaju važeću osobnu iskaznicu i sve, osim dviju, imaju

---

⁶ Imena šest sudionica su pseudonimi.

⁷ S Natalijom i Natašom proveden je po jedan intervju. S Jasminkom, Tinom i Jagodom provedena su po dva intervjuja u razmaku od najmanje šest mjeseci, a s Jasminkom je proveden i dodatni *walk-along* intervju.

zdravstveno osiguranje. Sve imaju radnog iskustva, od jedne pa do 30 godina, koliko ima Jagoda, najstarija od njih.

Pristup sudionicama s kojima sam provodila intervjue ostvaren je putem udruge za koju sam volontirala. Iako sam ostvarivala dugotrajan kontakt s nekoliko žena tijekom etnografskog terena (koje su u značajno manjem broju prisutne na okupljanjima udruge), u usporedbi s muškarcima one su bile manje spremne sudjelovati u istraživanju i pristati na intervju. Jedno od potencijalnih ograničenja/beneficija bila je činjenica da sam doživljavana kao volonterka udruge. Povezivanje s drugom s jedne je strane bilo korisno za istraživanje – korisnice su htjele pomoći i ostati u dobrim odnosima s volonterkama udruge pa su bile otvorenije i susretljivije, no s druge strane njihovi iskazi o samoj udruzi možda nisu bili najiskreniji.

Iz etičke pozicije, osobito sam pozornost morala posvećivati ravnoteži odnosa moći jer, povezujući me s drugom koja je za njih često izvor hrane, odjeće, prihoda, postojala je mogućnost da se osjete prinuđenima pristati na intervju. Zato je bilo važno u više navrata informirati sudionice o mojoj ulozi u istraživanju.

Kako tvrde brojni autori, spol i dob istraživača mogu utjecati na dinamiku odnosa i posljedično na informacije koje se dijele u intervjuima (Billo i Hiemstra, 2012). Ključna pozicija koja je olakšala stjecanje povjerenja odnosila se upravo na te dimenzije – činjenica da sam mlađa ženska osoba omogućila je da se razgovara o temama o kojima, što su i same sudionice potvrdile, ne bi toliko otvoreno razgovarale s muškarcima. S obzirom na okruženost muškarcima na cesti, žene su često cijenile mogućnost da se zbliže i razgovaraju, pa i požale drugoj ženi, o problemima koje imaju s muškarcima.

Otkrivanjem nekih informacija o sebi uspijevala sam ostvariti intimniji odnos sa sugovornicama. Hammersley i Atkinson (1995) primjećuju da je nepravedno očekivati od sudionika da budu iskreni i otvoreni o svojim društvenim svjetovima, a da istraživač s njima ne podijeli detalje iz vlastitog života. S druge strane, otkrivanje nekih informacija ponekad je dodatno iskrivilo odnose moći i sudionice su se mogle osjetiti inferiornima – tako da sam u otkrivanju informacija o sebi bila osobito oprezna i nastojala isticati sličnosti a ne razlike. Sa sudionicom koja je mlađa od mene, kontakt je bio dugotrajan i višemjesečni, a u sklopu njega provedeno je tri intervjua, te sam u nekom obliku doživljena kao “savjetnica”, prijateljica, osoba od povjerenja koja bi pružala emocionalnu potporu u teškim trenucima. U tom slučaju osobito sam pozornost posvećivala osvještavanju različitih uloga i poštovanju etičkih principa – kako se sudionica ne bi osjećala iskorištenom, nezadovoljnom ili prinuđenom davati intervju. U toj situaciji moja je slična dob bila ključni razlog zbog kojega je sudionica osjećala bliskost i povjerenje.

6.2. Analitička procedura

Intervjue za analizu izabrala sam ograničujući se na one u kojima su sudjelovale žene koje su imale ili imaju iskustvo života na cesti. Svi su intervjui transkribirani i više puta pročitani kako bi se osiguralo razumijevanje. Koristeći se softwareom za kvalitativnu analizu podataka Atlas.ti intervjui su kodirani otvorenim kodiranjem. Primarni kodovi razvrstani su u kategorije iz kojih je proizišlo nekoliko širih tema povezanih s istraživačkim pitanjima. U tom smislu, kodovi i kategorije bili su razvijeni induktivno iz prikupljenog materijala. No, u identificiranju tema vodila sam se induktivno-deduktivnim pristupom gdje su teme operacionalizirane kao kategorija deduktivno informirana istraživačkim pitanjima i postojećem literaturom, ali induktivno specificirana kategorijama niže razine temeljenih na otvorenim kodovima.

Vezano uz analizu izazova života u uličnom beskućništvu identificirala sam teme straha i nesigurnosti prilikom života na cesti, zdravstvene probleme i probleme s održavanjem higijene, iskustva fizičkog i seksualnog nasilja i uznemiravanja te izazove povezane s isključivanjem iz javnih prostora. Vezano uz strategije koje koriste sudionice kako bi se nosile s tim izazovima identificirala sam teme: grupiranja/pronalaska partnera, strategije nevidljivosti i skrivanja (fizičko skrivanje i skrivanje statusa beskućništva) te strategije distanciranja od neželjenog identiteta. Kao dodatna tema koja je važna radi razumijevanja konteksta i puteva koji su doveli sudionice do uličnog beskućništva analizirana su njihova iskustva s uslugama smještaja za osobe u beskućništvu.

7. ISKUSTVA S USLUGAMA SMJEŠTAJA ZA OSOBE U BESKUĆNIŠTVU

Kao što je već rečeno u radu, istraživanja pokazuju da su ženski putevi u beskućništvo različiti od puteva muškaraca te mnoge studije koje govore o nevidljivosti žena u beskućništvu sugeriraju njihovo izbjegavanje ulice i češće oslanjanje na dostupne usluge ili pomoć institucija. No, s obzirom na to da u ovom radu govorimo o uličnom beskućništvu, jasno je da naše sudionice nisu mogle ili se nisu htjele osloniti na usluge, te je pitanje koliko su im te usluge uopće bile dostupne. S obzirom na to da je pitanje korištenja i dostupnosti usluga za smještaj osoba u beskućništvu od iznimne važnosti za razumijevanje uličnog beskućništva, u ovom ću dijelu pokazati iskustva i probleme s kojima su se suočavale naše sugovornice. Kad je riječ o uslugama koje omogućuju smještaj, u Zagrebu i okolici postoje dva prihvatilišta za beskućnike od kojih jedno prima isključivo muškarce, a drugo i žene. Osim njih, muškarcima u beskućništvu smještaj je omogućen i u samostanu u centru Zagreba. Usluge za hitan smještaj, poput prenoćišta, u Zagrebu ne postoje, a od ostalih

usluga koje omogućuju boravak tijekom dana postoje tri dnevna boravka – iako je u vrijeme pandemije boravak u tim dnevnim centrima često bio ograničen⁸.

Od šest sudionica s iskustvom uličnog beskućništva, samo dvije imaju iskustva boravka u prihvatilištu, Jasminka tri mjeseca, a Katica pet godina. Jasminka odrasta u domu, a s navršenom dvadeset jednom godinom odlazi iz udomiteljske obitelji u pokušaju da se snađe sama. No, od onda ne uspijeva uvijek zaraditi kako bi platila smještaj pa tijekom tog razdoblja povremeno boravi na cesti: u vagonima ili u napuštenim objektima. U prihvatilištu provodi tri mjeseca, a napušta ga jer se tamo ne osjeća dobro i odlazi živjeti s bratom. Nakon smrti brata ponovno odlazi na ulicu gdje provodi godinu i pol, ovog puta bez želje da pokuša zatražiti smještaj u prihvatilištu. Opisujući svoje iskustvo, Jasminka spominje osjećaje neugode i nesigurnosti, ponajprije zbog osoba s kojima je bila smještena:

Pa [prihvatilište] kao [prihvatilište] je ok. Što se tiče djelatnika to je sve ok, ali problem su štíćenici u njima, a tamo imaš svakakvih, od ubojica, ovisnika svakakvih, a ja i oni – to za moju psihu nije bilo dobro. Ja sam jedanput pokupila nakon tri mjeseca i...(o odlasku) Da, zato što me jednostavno gušilo, stezalo, paranoja me lovila, ono. (Jasminka, srednje dvadesete)

Za razliku od nje, Katica ostaje u prihvatilištu čak pet godina, nakon što dospije u beskućništvo zbog gubitka posla i izostanka obiteljske potpore. Nakon pet godina, od djelatnika je zamoljena da napusti prihvatilište. Nakon izlaska ponovo završava u beskućništvu, gdje se snalazi spavajući tijekom dana u neadekvatnom spremištu u blizini prihvatilišta.

Natalija pak u razdoblju beskućništva, koje je trajalo približno šest mjeseci, s obzirom na to da je strankinja koja nema odgovarajuće dokumente niti državljanstvo, ne može razmišljati o prihvatilištima jer joj nisu dostupna. Nataša se suočava s beskućništvom nakon što odlazi iz stana bivšeg partnera nakon doživljenog fizičkog nasilja. Ona pokušava dobiti smještaj u prihvatilištu, no nailazi na nefleksibilnost usluga da zadovolje njezine potrebe i prilagode se njezinoj situaciji te izražava nezadovoljstvo:

Međutim, ja sam njima rekla, ja njega ne želim prijaviti. Ja sam njima plakala, preklinjala, molila sam ih samo smještaj na mjesec dana, samo da ja sebe oporavim, ja ću si naći posao, da ja malo sebi dođem... Veli, ne, vaša je jedina opcija da vi njega prijavite, da odete u sigurnu kuću. Ja kažem oprostite, ja ako odem u sigurnu kuću, ja moram tamo da budem, jel tako? Ja moram tamo da budem. Ako je neko u sigurnoj kući pod nečijom zaštitom, a moraš bit pod za-

⁸ Imena prihvatilišta/dnevnih centara izostavljena su u svrhu anonimizacije

štitom... Nema izlaska. Kako ću ja van, očete me vi pratit na posao? Znači, to je nemoguća misija. (Nataša, kasne tridesete)

Takva iskustva ostavljaju je duboko ogorčenom na sustav socijalne skrbi u koji gubi povjerenje i kojem se više ne želi obratiti za pomoć:

Centar za socijalnu skrb je za to centar, da bi pomogo ljudima, znači, a u biti mi od njih nemamo apsolutno ništa. (...) Ja to ne prihvaćam i ne podržavam, ja sam njima zadnji put rekla, kad su oni mene to odbili radi te Kosnice, ja sam njima rekla – ja vam apsolutno nikad neću doći u Centar za socijalnu skrb. (Nataša, kasne tridesete)

Nataša također pokušava ući i u prihvatilište za žene u Rijeci, no ono ju ne prihvaća jer ima prebivalište u Zagrebu, a ne u Primorsko-goranskoj županiji (uvjet za smještaj jest zadnje prebivalište u županiji prihvatilišta). U nedostatku alternativa, primorana je ostati na cesti. Slično je i Jagodino iskustvo, koja, iako na cesti ostaje tek dvadesetak dana, u tom razdoblju ne može potražiti pomoć jer zbog prebivališta u drugom gradu nema pravo na smještaj u zagrebačkom prihvatilištu (osim u iznimnim uvjetima zimi). Tina, koja je u beskućništvu bila u dva navrata, oba puta povezano s odlaskom partnera u zatvor i svađom s njegovom majkom kod koje su živjeli. Ona i njezin partner objašnjavaju kako bi rado bili smješteni u prihvatilištu, no za to ne vide osobite šanse: ne vjeruju da je administrativno izvedivo (nisu iz Zagreba), svjesni su zahtjevnosti i dugotrajnosti postupka prikupljanja dokumentacije, smatraju da postoje ograničenja povezana s karantenom zbog korone, što situaciju dodatno otežava.

Iz svega spomenutoga možemo vidjeti da iskustva naših sudionica s uslugama koje pružaju smještaj uglavnom nisu pozitivna, a čak četirima sudionicama usluge, zbog administrativnih prepreka, nisu bile dostupne, iako bi ih one, da su imale priliku, koristile. Kako u Zagrebu ne postoji opcija hitnog prenoćišta, nemajući alternative, naše su sugovornice primorane koristiti javne prostore u gradu kao mjesta za život. Dakle, beskućništvo je kod naših sudionica povezano i perpetuirano ponajprije nedostupnošću i nefleksibilnošću usluga te nezadovoljstvom dostupnim uslugama.

8. ISKUSTVA I IZAZOVI BESKUĆNICA U ULIČNOM BESKUĆNIŠTVU U ZAGREBU

8.1. Pronalazak mjesta za spavanje i nesigurnost

Ono što karakterizira iskustvo uličnog beskućništva stalna je potraga za prostorima za spavanje i odmor te neprekidan osjećaj straha i nesigurnosti. Opasnosti na cesti su brojne, pokazane su u literaturi, a mnoge nam se i zdravorazumski nameću, ali one su osobito naglašene za žene, koje se osjećaju osobito ranjivo i zbog mogućih seksualnih i fizičkih napada. Jasminka, koja je u jednom periodu svog iskustva života na cesti spavala u vagonima na Glavnom kolodvoru, opisujući svoje iskustvo kaže:

Hladnoća i strah da neće neko upast ili nešto, jer je bilo par puta tamo – ili je mrtav ili su ga ubili, ili ovo ili ono. (Jasminka, srednje dvadesete)

8.2. Zdravstveni problemi i higijena

Nadalje, kao što je spomenuto, žene će se na ulici češće susresti sa zdravstvenim problemima, jer su njihove zdravstvene potrebe specifične. Više je sudionica istaknulo probleme povezane s reproduktivnim zdravljem i pronalaskom menstrualnih potrepština. Natalija govori o problemima koje je imala radi hladnoće:

Beskućništvo, kad imaš ono problema kao žensko, uvijek pazi na svoju maternicu, to kažem muškarcima, to ti je kao rana, 365 dana u godini (...) Vani kad prespavaš, na hladnom tamo-vamo, ili na kiši... i nikako ne može ono tijelo da bude zdravo... (Natalija, rane pedesete)

Tina, pak opisuje hladnoću u vagonima i konstantan umor i iscrpljenost koju doživljava:

Pa znači ja sam kronično nenaspavana. Skaćemo, znači, od jutra do sutra, od vagona do vagona, gledamo tko je na grijanju pa gledamo tko je tamo dok se ne zagrije, pa dođu ovi HŽ-ovci da kreće vlak, pa izlazimo iz tog vagona pa uletavamo u drugi... i to je nekih desetak, možda i više, vagona na dan. (Tina, kasne tridesete)

Nadalje, više sudionica govori o izazovima održavanja higijene i nemogućnostima da zadovolje svoje potrebe. Natalija govori i o manjku privatnosti pri obavljanju

higijene, a u slučaju da ju obavlja na javnom prostoru, riskira neželjene primjedbe muškaraca koji traže seksualne usluge.

8.3. Fizičko i seksualno nasilje

Mnoge žene vrlo detaljno opisuju i iskustva nasilja, a u nekim su slučajevima priče vrlo uznemirujuće. Ispitanica navodi iskustvo vrlo nasilnog napada i kaže:

I jedan i drugi idiot pokušavao mene tri puta sa dijelom od drveta da me ubije. I još pokida moj handy, mobilni (Natalija, pedesete).

Ona spominje i kako joj je vrlo uzrujana osoba u alkoholiziranom stanju, nakon što je rekla nešto što joj nije odgovaralo, prijetila nožem.

Osim izravnog fizičkog nasilja, sudionice govore i o čestim ponudama seksualne prirode i seksualnim uznemiravanjima na cesti. Tako dvije sudionice opisuju svoje iskustvo uznemiravanja i neželjenih ponuda:

I sad kako sam ja na ulici, sad ne znam, ljudi te gledaju drugačije, žena si ono, kao ovo-ono. Znači okej, ono počastit ću je kavom, da ću joj da se istušira, da se presvuče, kupit ću joj pizzu, burek. Dat će mi nešto zauzvrat. A ja to ne toleriram (Nataša, kasne tridesete)

Najgroznije baš kao ženskoj, to je ženama malo drugačije vani, ja ne volim gledat od muškarca stvar, previše popije, pokaže mi svoju stvar, gle bježi... Znači takvi ljudi su isto ono, znaju bit naporni u takvim situacijama, uvijek pitaju: "Gdje imaš prespavat?" (...) Gledaju na nas ženske koje su beskućnice da su kurve, da su lake, kužiš, lako dobit... i tako se onda ponašaju mnogo, mnogo muškaraca. (Natalija, pedesete)

8.4. Prostorno isključivanje

Sudionice ovog istraživanja spominjale su različite javne prostore u gradu koje su koristile kako bi zadovoljile svoje potrebe. Prostori korisni mnogim osobama koje su u uličnom beskućništvu u Zagrebu uglavnom se nalaze u centru grada (radi cirkulacije ljudi, prostora poput šoping centara, knjižnica, prijevoznih sredstava, crkvi, parkova) koji im omogućuju preživljavanje. Specifičnije, neke lokacije koje su spominjale sudionice su: područje Glavnog kolodvora, obližnjeg pothodnika i Importanne galerije, park Tomislavac, zatim Bundek, Jarun i Ribnjak, Autobusni kolodvor te crkve, tramvaji, šoping centri. Mnogi ovi prostori mjesta su na kojima je osobama u beskućništvu bilo dopušteno boraviti samo u određeno vrijeme, ali su i često tjerani, o čemu su i govorile naše ispitanice.

Primjer prostora koji je od velikog značenja za osobe u beskućništvu, a ilustrira izazove s kojima su se suočavale sugovornice, prostor je Glavnog kolodvora. Četiri žene sudionice istraživanja navode da su provodile značajnu količinu vremena na Glavnom kolodvoru. Glavni kolodvor koristile su kao mjesto za odmaranje, druženje, obavljanje higijene, zaradu (koja ponekad uključuje i ilegalne aktivnosti poput krađe u dućanima, preprodaje ukradenih stvari). Tu se informiraju o tome kako se snaći i kako doći do usluga.

No, područje Glavnog kolodvora osobito je izazovno za osobe u beskućništvu, ponajprije zato što je vrlo poznato mjesto u gradu koje često nadzire policija i učestalo radi "čistke" te tjera osobe u beskućništvu (Grgurinović, 2021). Od potresa, policijska postaja nalazi se u neposrednoj blizini kolodvora, a kazivači govore i o tome da više patroliraju: i zato što su bliže i više u ophodnji kako su smanjene neke druge aktivnosti radi korone. Prema mnogim osobama koje su imale iskustvo uličnog beskućništva, policija zna biti poprilično brutalna u slučajevima da su osobe koje se tamo nalaze u alkoholiziranom stanju, pod utjecajem droga ili otprije u sukobu s policijom. Spavanje u vagonima, ukoliko nema incidenata, radnici HŽ-a toleriraju, no ponekad, osobito ako se vagoni ne održavaju, radnici zaključavaju vagone i onemogućuju pristup. Ukoliko dođe do incidenta u pojedinom vagonu, on se premješta i do daljnjega se u njemu ne može boraviti. Glavni kolodvor je opasno mjesto jer se tijekom noći ondje okupljaju skupine uz alkohol i drogu. S vremena na vrijeme dogode se veći incidenti u vagonima (govori se i o silovanju, fizičkim sukobima, smrtna radi predoziranja). Dakle, mjesto Glavnog kolodvora, osim što omogućuje zadovoljenje potreba, za njih je mjesto stalne opasnosti, straha i isključivanja. No, zbog manjka alternative i potrage za mjestom skrivenom od pogleda, mnoge osobe tamo često borave i spavaju u vagonima. Na primjer, Jasminka (26), koja je godinu i pol dana spavala u vagonima, govori da u potrazi za toplim mjestom za spavanje ne postoji bolja opcija od vagona, iako je spavanje u vagonima za nju bilo traumatično i prožeto konstantnim strahom:

Nemaš gdje, nemaš nigdje toplijeg mjesta od vagona, nema, ali opet je bilo i tamo odvratno zimi, zato ja imam sad problema s kostima kad je promjena vremena sve me boli. (Jasminka, 26)

Primjer izazova boravka na Glavnom kolodvoru specifičan je za Zagreb, no mnogi drugi prostori koje sudionice navode nisu dostupni te one doživljavaju česta tjeranja i zabrane, kao i indirektnu diskriminaciju i stigmatizaciju. Prostori poput šoping centara, tramvaja, tramvajskih okretništa ili čekaonica na kolodvorima bili su im dostupni isključivo u određeno vrijeme i pod određenim uvjetima, na primjer ako izgledaju primjereno, uklapaju se i koriste te prostore na uvriježene načine. Lokacije poput gradskih parkova i turističkih mjesta pružala su veću mogućnost skrivanja,

no također pod određenim uvjetima. U nastavku ću opisati strategije kako su se sudionice istraživanja nosile s opasnostima i mogućim isključivanjem iz tih prostora.

9. STRATEGIJE ŽENA U ULIČNOM BESKUĆNIŠTVU

9.1. Strategije skrivanja beskućništva

Jedan od načina na koje su se sudionice nosile s isključivanjem tijekom života na cesti jest skrivanje vlastitog beskućništva. Izbjegavajući boravak na određenim mjestima u vrijeme kad su uočljive, održavanje higijene i fizičkog izgleda, izbjegavanje mjesta koja ih povezuju s beskućništvom, poput pučkih kuhinja i drugih usluga za osobe u beskućništvu.

Jasminka je tako na spavanje odlazila sama u mračan vagon, u njemu ne radi nered i za sobom pospremi, znajući da tako neće privući pozornost policije, a radnici HŽ-a će na taj način tolerirati njezin boravak u vagonu. Naučivši raspored kretanja vlakova i vrijeme policijske ophodnje, ona uči u koje vrijeme smije ulaziti u vagone kako bi izbjegla privlačenje pozornosti:

Ništa, moraš otić (u vagon) iza 12 da te murija ne potera, ne smiješ prije 12 otić.
(Jasminka, srednje dvadesete).

Natalija navodi promjenu dnevnog ritma koja joj je omogućivala veću nevidljivost i sigurnost tijekom boravka na cesti:

Ja sam znala preko noći radit, a danju spavat, zato što sam znala bolje da noćas budem budna, ne znam tko će me napast, a tko ne. (Natalija, pedesete).

Vrlo važna potreba sudionica, koja im je omogućivala skrivanje beskućništva jest održavanje odgovarajuće higijene koje je često vrlo otežano u uvjetima na cesti. Izgledajući uredno nisu privlačile pozornost te su mogle boraviti na javnim mjestima neopaženo te se pretvarati da koriste ta mjesta na uobičajene načine. Jedna sugovornica opisuje svoje iskustvo tijekom hladnih dana kad se pokušala zagrijati u tramvajima. Navodi kako je to bilo vrlo teško te kako su je kondukteri konstantno tjerali van. Suočena s time, prilagodila se toj situaciji na dva načina: izgledajući pristojno, dakle skrivajući svoj identitet kao beskućnice, te promjenom dnevne rutine kako bi bila u tramvaju u vrijeme kad neće biti toliko primjetna. Prvo, nakon što se otvorio dnevni centar koji je omogućivao tuširanje, omogućilo joj se održavanje higijene. Nadalje, pronašla je neadekvatnu limenu kućicu u blizini gradskog prihvatilišta u kojoj provodi dane, a grije se u tramvajima tijekom noći. Na taj način,

određenim skrivanjem i nevidljivošću, ona uspijeva manevrirati pravila koja joj otežavaju situaciju:

Tako da preko dana oni mene neće vidjeti, a preko noći možda malo na grijanje da se ne smrznem vani, da se ne smrznem. (Katica, rane četrdesete)

Natalija opisuje kako je radi manjka privatnosti za obavljanje higijene (da bi to obavila, nužno se mora skinuti) često doživljavala seksualno uznemiravanje i suočavala se s upornim ponudama i nagovaranjima na seksualne odnose. Jedan način na koji se ona nosi s time jest da izbjegava obavljanje higijene u javnim prostorima i u određenom vremenu te se pokušava izolirati i sakriti od pogleda obavljajući higijenu tijekom noći kad će imati privatnost. Tako navodi:

Mislim, tko stoji u 2 sata ujutro i pere sebi kosu, obadvoje ženske... A nećemo da muškarci nam ponude, tuširanje i prespavljivanje. (Natalija, rane pedesete)

Druga sudionica, znajući da ne može obaviti adekvatnu higijenu, aktivno je izbjegavala neka mjesta poput šoping centara u kojima bi se mogle zagrijati, znajući da bi ju tako nešto učinilo vidljivom, što je nastojala izbjeći:

Ne nisam provodila nikad po shopping centrovima jer ja nisam imala, nažalost, mogućnost svaki dan da se otuširam i onda da idem takva u shopping centar di ovako ljudi ne može. (Jasminka, srednje dvadesete)

Nadalje, neke sudionice su izbjegavale usluge za pomoć osobama u beskućništvu, izbjegavajući stigmatu koju bi korištenje takvih usluga za njih moglo prouzrokovati. Tako Jasminka govori kako jednom prilikom više od dvadeset dana nije jela, što je za nju bio preferirani odabir nego odlazak u pučku kuhinju:

Pa bilo mi je neugodno, iskreno, nisam htjela pokazat svima da sam na ulici i to sve, neki su znali, ali ne. (Jasminka, srednje dvadesete)

Ista sudionica, čak je i od osoba s kojima se družila na kolodvoru skrivala da je u beskućništvu, bojeći se dodatne diskriminacije. U njezinoj situaciji važno je uzeti u obzir i višestruku stigmatizaciju koje je doživljavala: naime, ona je Romkinja, bojala se osude ostalih, iako su mnogi od njih također bili u beskućništvu:

Pa nisam htjela da me gledaju na isti taj način jer ne volim poglede, ne volim osuđivanja (...). Nažalost, ima puno ljudi koji imaju predrasuda, moja najveća, moja najveća, ajmo reć, što su me najviše napadali samo zato što sam Rom, to je najveći bio Rom samo gleda te tako vidi Cigana, vidi ovo vidi ono, jesam Ci-

gana, ali sam više pošteniji od svih njih tamo, bar znaju da ja nikad neću ukrast.
(Jasminka, srednje dvadesete)

Strategija jedne beskućnice, iako nije strategija skrivanja, zanimljiva je jer je upravo suprotna. Kako bi izbjegla opasnosti na cesti, Jagoda je nastojala spavati u blizini policijskih postaja, što bi ju smirivalo i zbog čega se osjećala sigurnijom:

Sine, većinom sam kunjala, kako da ti objasnim, kunjala. Po Sesvetama u parku blizu policije, u Dubravi blizu policije, na Trgu tu blizu, tu u Petrovoj blizu policije, sve di je blizu policija, da me ne bi ne'ko nap'o. (Jagoda, kasne pedesete)

9.2. Strategije pronalaska partnera/grupiranja

Tri sudionice, tijekom boravka na cesti, ističu kako je vrlo važno naći neku grupu koja može pružiti zaštitu. Tako Jasminka, koja je godinu i pol dana spavala u vagonima, objašnjava zašto je preferirala vagone:

Neg, tu je isto bila takva škvadra. Lakše je tu se uklopiti s njima, nego ić po gradu i bit sam (...) sigurnije je bit sa grupom koju znaš, nego da budeš sam.
(Jasminka, srednje dvadesete)

Nataša, govoreći o iskustvima nasilja na cesti, također ističe kako se ona uz grupu s kojom je u vagonima osjeća sigurno te navodi da, iako svjedoči nasilju, nju u vagonima ne diraju:

Koliko sam bila u vagonima do sad, još niko nije dignuo ruku na mene. Zato što bez obzira na to što su to ljudi koji su s ulice, što su to ljudi sa psihom, sa problemima malo žešćim i malo težim. Ti ljudi su meni zaleđe. Sad, na primjer, sinoć da je mene neko napao u vagonima i da sam ja danas došla, ne znam, kod nekoga, oni bi tjerali svoje... Zato što ima ih zaista tih muških koji su nasilni prema ženama, ali jednostavno na mene niko nikada nije dignuo ruku nikada. Nitko nikada. Uvijek su me cijenili, uvijek su me poštivali, nikad ništa nisu tražili od mene. (Nataša, kasne tridesete)

U ovom primjeru možemo vidjeti koliko je za Natašu značajan pronalazak grupe u kojoj će se osjetiti zaštićenijom. S obzirom na njezin dugotrajan boravak na cesti u prošlosti te poznavanje konteksta i društva koje se tamo često nalazi, uživa određenu zaštitu – ona to pripisuje svojoj osobnosti i stavu: dobronamjerna je, nikomu ne čini ništa loše, ne traži puno, nije sklona sukobima. Drugim riječima, savladala

je određene vještine koje joj omogućuju da se snađe u vrlo izazovnim uvjetima. Nadalje, njezin bivši partner poznat je grupi koja se nalazi u okolici Glavnog kolodvora, što joj također osigurava određeni status i zaštitu.

Tina je pak na cesti s trenutačnim partnerom i tako se osjeća sigurnije. Kao i Nataša, koja je u prošlosti pronašla partnera u vagonima, one sigurnost pronalaze u partnerstvu s muškarcima od kojih dobivaju pomoć, ponekad i smještaj. Tako je Tina tijekom prvog intervjua na cesti, no kasnije se s partnerom smješta u stan njegova brata. No, kao i Nataša, Tina tijekom intervjua sugerira kako trpi fizičko nasilje od partnera s kojim se nalazi na cesti.

Jasminka govori i o strategiji koju ona primjećuje da koriste mnoge, osobito mlađe žene koje se nađu na cesti, a to je pronalazak partnera koji će im pomoći i s kojim se eventualno mogu maknuti iz te situacije. Ona naglašava koliko se rijetko u samim vagonima viđaju žene:

Pa većinom su ti ženske onako starije i oni ti se uhvate tih starijih narkomana pijanica i s njima budu i tako su prekrivene. A mlađih žena je znalo bit, znalo je bit čak, ali dođu i odu. (Jasminka, srednje dvadesete)

9.3. Strategija distanciranja od neželjenih identiteta

Sudionice su bile svjesne stigme i predrasuda koje postoje o njima kao ženama na cesti. Skoro sve bi se sudionice same tijekom intervjua referirale na seksualni rad, svjesne činjenice da ih se često karakterizira kao prostitutke, s namjerom da se distanciraju od tog identiteta. Pritom bi mnoge isticale svoju snagu, vjeru u sebe i ponos te tvrdile kako nisu pristajale na neke radnje poput prošenja, krađe, ili konzumacije droge i alkohola, što se često veže uz beskućništvo te bi isticale brojna radna iskustva u životu. Često bi isticale i ponos na sebe jer se usprkos teškoj situaciji nisu odale porocima ili prostituciji. Jedna sudionica pritom naglašava važnost vjere u sebe i pozitivnog stava:

Moraš vjerovat u sebe. Jel ti ako ne vjeruješ u sebe, ti ako, to tvoje samopouzdanje izgubiš ili ako ti ga neko sruši, ti odustaješ od svega, ti se jednostavno predaješ. (...) Ali ja ne. Ja ne. (Nataša, kasne tridesete)

Te su strategije u literaturi prepoznate kao strategije odmicanja od "pokvarenog identiteta" ili onoga što Snow i Mulachy (2001) nazivaju "spašavanje identiteta" (engl. *salvaging the self*). S pomoću njih sudionice istraživanja zadržavale su pozitivnu sliku o sebi u teškim situacijama. Svaka je sudionica govorila o emocionalnim i posljedicama po mentalno zdravlje zbog beskućništva te su spominjale različite

načine na koje su se nosile sa svojom situacijom, uključujući čitanje, boravak u prirodi, slušanje glazbe, razgovor i socijalizaciju, vjeru i molitvu.

Kao što kažu Casey i suradnici (2008) mnogim ženama u beskućništvu važno je zadržavanje hobija iz života prije, što omogućuje zadržavanje pozitivne slike o sebi i identiteta koji nije isključivo povezan s trenutačnom situacijom. Jasminka govori o ulozi glazbe i životinja:

Pjesmom, ne mogu bez slušalice i pjesme. To me spasilo već par puta. Htjela sam si skratit muke i, jebiga, pjesma spasila sve. Znači, zato ja kažem psi, muzika i konji, to je moja najveća ljubav i moje. To su moji psihijatri. (Jasminka, srednje dvadesete)

Često se spominje i uloga duhovnosti koja pomaže u nošenju sa situacijom:

Ono, velim ti, prvo ujutro kad se probudim, Bože, hvala ti za ovo jutro. Bože, hvala ti što postojim. Bože, hvala ti što sam živa. I, Bože, čuvaj me. (Nataša, kasne tridesete)

Natalija je pak isticala vlastitu snagu i spremnost da se sama brani:

Imam iskustvo, ja sam boks ono malo trenirala. Mislim, nisam nikoga istukla ili ubila, ali nisam tako strašljiva, imam muda da isto prema muškarcu da pokušavam barem, znaš u tom smislu... i tako sam se ja onda branila, to mi došlo, kao, ja ustanem i u guzicu ga. (Natalija, rane pedesete)

Ta je strategija prepoznata u literaturi: žene se na cesti često žele doimati opasnima i na taj način odvratiti moguće napadače (Casey i dr., 2008). Tako naša sudionica navodi:

Pa zato ja uvijek vježbam, zato sam ponijela svoje sportske, zato nosim svoj ruksak namjerno da ono mišiće imam, da se mogu braniti od muškaraca, kao silu tamo-vamo... (Natalija, rane pedesete)

Prostori u kojima su se osjećale sigurnima i gdje su se mogle opustiti za njih su bili od iznimnog značaja pri izdržavanju stresa zbog situacije.

10. RASPRAVA

Sudionice našeg istraživanja, u izostanku drugih mogućnosti, završavale su na cesti i u takozvanom vidljivom beskućništvu. Razlozi zbog kojih bi završile na cesti uključivali su stambenu i financijsku krizu, probleme sa zdravljem, probleme s ovisnošću, smrt supruga popraćenu zdravstvenim problemima, raspad veze zbog partnerova nasilja, odrastanje u sustavu socijalne skrbi. Odnos sudionica s uslugama govori o čestoj nedostupnosti i administrativnim barijerama, osjećaju nepovjerenja i razočaranja u sustav te osjećaju nelagode s obzirom na okruženje u prihvatilištu. Zbog toga su, čak i kad bi im smještaj u prihvatilištu bio dostupan, neke sudionice radije odabirale ulicu.

Kad bi završile na cesti, izazovi i opasnosti s kojima se susreću oslikavaju njihovu tešku poziciju: izazovi koje spominju sudionice istraživanja uključuju iskustva nasilja, seksualnog uznemiravanja i zlostavljanja, kontinuirane osjećaje straha i nesigurnosti, poteškoće s održavanjem higijene, stigmatizaciju, zdravstvene probleme specifične za žene te iskustva direktnog i indirektnog isključivanja iz javnih prostora. Takve nalaze potvrđuju i istraživanja provedena u međunarodnom kontekstu. Kao što je rečeno, žene u beskućništvu češće nego muškarci doživljavaju fizičko i seksualno nasilje, izloženije su zdravstvenim rizicima te osjećaju veći strah i nesigurnost (Meanwell, 2012).

Vezano uz mogućnost korištenja javnih prostora, sudionice su uglavnom bile fokusirane na centar grada koji im je omogućivao lakše preživljavanje, no istodobno su im ti prostori često bili nedostupni ili dostupni isključivo u određeno doba dana i pod određenim uvjetima. Općenito, u ovom je istraživanju vidljivo kako je ulično beskućništvo u Zagrebu iznimno regulirano te na mnoge načine kriminalizirano.⁹ Zbog prisutnosti na etnografskom terenu, mogu zaključiti o represivnosti i čestim tjeranjima i nadgledanjima od strane policije, a izvještaji žena koje su boravile u javnim prostorima, uključuju iskaze o strahu od tjeranja od strane policije te, kod jedne sudionice, i strah od policijskog nasilja. Ti nalazi stoga upućuju na to da su

---

⁹ Iako nije tema ovog rada, više zakona izravno ili neizravno kriminalizira osobe u beskućništvu u RH. Najprije, osobe koje nemaju prebivalište ne mogu imati osobnu iskaznicu – što ih često dovodi u nelegalnu situaciju, i onemogućuje im pristup sustavu socijalne skrbi. Nadalje, Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira u članku 11. navodi: "Tko se odaje skitnji ili prosjačenju, kaznit će se novčanom kaznom u protuvrijednosti domaće valute od 50 do 200 DEM ili kaznom zatvora do 30 dana." Tim zakonom, koji policija često primjenjuje arbitrarno, kažnjava se ili zatvara mnoge osobe u uličnom beskućništvu. Članak 2. istog zakona propisuje mogućnost da se osobe u slučaju kršenja mogu udaljiti s područja općine na kojem je prekršaj izvršen.

osobe u beskućništvu nepoželjne i isključene iz javnih prostora u Zagrebu, što je, kako se navodi u literaturi, trend u europskim gradovima (Doherty i dr., 2008).

S te strane, žene se u beskućništvu nose s poteškoćama jednako kao i muškarci, no iz iskaza je vidljivo da su žene dodatno ugrožene/isključene zbog činjenice što su žene. Kao što je spomenuto u literaturi, žensko je beskućništvo uokvireno normama po pitanju rodni uloga te s određenim kategorizacijama – poput povezivanja žena s domom ili “kućanstvom”. Kad se ne uspijevaju pridržavati tih normi, doživljava ih se “devijantnima” (O’Sullivan, 2016). To se očituje u konceptualizacijama beskućništva i uopće neprepoznavanja problematike beskućništva kod žena (neubrajanje u statistiku), što posljedično utječe i na dostupnu potporu, ostvarivanje prava, pristup stanovanju itd.

Kad su primorane na ulično beskućništvo, kao što je pokazano u literaturi (Reeve, Casey i Goudie, 2007; Reeve, 2018), žene u javnim prostorima žive drukčije od muškaraca, što je također povezano s većom ranjivošću povezanom sa spolom. To se potvrdilo i u ovom istraživanju koje je pokazalo kako su strategije koje su koristile naše sudionice tijekom života na cesti povezane s onim što je u literaturi prepoznato kao strategije skrivanja ili nevidljivosti (Casey i dr., 2008; Reeve, 2018): korištenje javnih WC-a noću, održavanje fizičkog izgleda da se ne bi isticale i da bi odavale dojam da su “normalne”, provođenje vremena po parkovima da se ne bi isticale, spavanje u tramvajima u vrijeme kad su manje primjetne, mijenjanje dnevnog ritma da bi tijekom noći mogle biti na oprezu. Kad su primorane spavati na osobito opasnim mjestima, žene su tražile društvo ili grupu u kojoj bi se osjećale zaštićenijima, ili su na cesti bile uz muškog partnera, čak i kad bi od njega trpjele neki oblik nasilja. Neke su sudionice skrivale svoje beskućništvo, čak i među osobama koje su i same u beskućništvu, te su radije odabirale glad nego odlazak u pučku kuhinju. Mnoge su se ispitanice tijekom intervjuja same referirale na seksualni rad, svjesne činjenice da ih se često smatra prostitutkama, s namjerom da se distanciraju od tog identiteta. Pritom su mnoge isticale svoju snagu, vjeru u sebe i ponos, brojna radna iskustva te naglašavale kako nisu pristajale na neke radnje poput prošenja, krađe, niti su se odavale drogama i alkoholu, što se često vezuju uz beskućništvo. Koristeći se tim strategijama pokazivale bi vlastitu autonomiju, same bi konstruirale svoj identitet i objašnjavale što znači biti žena i beskućnica. Svaka je sudionica govorila o emocionalnim i posljedicama po mentalno zdravlje zbog beskućništva te su spominjale različite načine na koje su se nosile sa situacijom, uključujući čitanje, boravak u prirodi, slušanje glazbe, razgovor i socijalizaciju, vjeru i molitvu. Prostori u kojima su se osjećale sigurnima i gdje su se mogle opustiti za njih su bili od najveće pomoći u tim stresnim okolnostima.

Ti nalazi upućuju na to da, u situacijama kad su primorane živjeti na cesti, sudionice nametnuta pravila i norme koje ih isključuju i reguliraju njihovo korište-

nje javnih prostora ne prihvaćaju pasivno, nego spretno izlaze na kraj s različitim ograničenjima. One te prostore često vrlo domišljato koriste i prilagođuju ih sebi kako bi zadovoljile svoje potrebe i preživjele. Iako se strategije žena u ovom radu uglavnom tiču nevidljivosti i skrivanja, to ne umanjuje njihovo djelovanje i otpor uzimanjem prava na boravljenje u tim prostorima. Slični su nalazi istraživanja Casey i suradnika (2008) koji pokazuju da žene u javnim prostorima ne prihvaćaju regulaciju i pravila njihova korištenja, nego se odupiru isključivanju i percepciji po kojoj su nepoželjne. U ovom istraživanju, pokazalo se i kako, osim strategija skrivanja, žene također ponekad koriste strategije koje ih čine izravno vidljivima na cesti, poput grupiranja s drugim osobama u beskućništvu, boravkom u prostorima koji su poznati po tome da se u njima okupljaju beskućnici te se katkad i sukobljavaju s policijom, što se u literaturi češće veže uz načine na koji muškarci preživljavaju u uličnom beskućništvu.

11. ZAKLJUČAK

Brojna literatura upućuje na to kako geografske granice čuvaju društvene razlike, osiguravajući da se oni koji se smatraju prijetnjom moralnom, društvenom ili urbanom redu prostorno marginaliziraju (Snow i Mulcahy, 2001). Beskućnici su u javnim prostorima "na krivom mjestu", a žene beskućnice još i više: žena beskućnica koja obavlja dnevne aktivnosti u prostoru koji nije dom smatra se osobito uznemirujućom i transgresivnom (Casey i dr., 2008). Stoga je vrlo važno promatrati kako žene koriste javne prostore i nose se s isključenošću iz javnog prostora jer pridonosi razumijevanju odnosa prema marginaliziranim osobama u gradu te oslikava obrasce moći koji isključuju i marginaliziraju određene skupine.

S obzirom na primjere u ovom radu, zaključujem kako su žene u beskućništvu uistinu u dvostruko marginalnoj poziciji tijekom života na cesti (ponekad i u više-struko marginaliziranoj zbog dobi, etniciteta itd.). Kao što je sugerirano u literaturi (Reeve i dr., 2007, Reeve, 2018), njihove strategije u javnim prostorima često idu u smjeru skrivanja: u smislu fizičke nevidljivosti te skrivanja statusa beskućništva.

No, u ovom radu naše su sudionice bile vrlo vidljive na cesti: uzvraćale su udarac kad bi bile napadnute, spavale su na mjestima koja su poznata po tome da se na njima okupljaju osobe u beskućništvu te su posjećivale dnevne centre za beskućnice i pučke kuhinje koje bi ih povezivale s identitetom beskućništva. U tom pogledu njihove strategije možemo razumjeti i kao prakse otpora: one su izazivale i kršile pravila i norme koje su za njih bile isključujuće.

Ovaj rad ukazuje na nužnost opširnijeg i detaljnijeg istraživanja beskućništva, osobito ženskog iskustva beskućništva. Žene beskućnice često su stigmatizirane, marginalizirane i otuđene. Imaju iskustva višestrukih oblika ranjivosti zbog kojih

su osobito izložene rizicima od iskorištavanja i zlostavljanja. Jedino saznanjima o iskustvima osoba u beskućništvu iz njihove perspektive možemo doznati o njihovim potrebama i osvijetliti brojne izazove i nejednakosti s kojima se suočavaju. Kako kaže Reeve (2018), unatoč povećanom broju studija koje se bave ženama u beskućništvu u posljednjih petnaest godina, politike još uvijek nisu obuhvatile taj aspekt i poduzele mjere kreiranja socijalnih usluga i pomoći koje bi bile osjetljive na specifičnosti ženskog iskustva i dodatnu rodnu diskriminaciju i nejednakosti žena u beskućništvu. Mayock Sheridan i Parker (2015) također upućuju na nužnost da se politike usmjere prema rodno osjetljivim pristupima koji uzimaju u obzir raznolike i komplicirane situacije žena. U hrvatskom je kontekstu to dodatno naglašeno, jer unatoč sve većem broju žena beskućnica, niti ima dovoljno istraživanja niti se prepoznaje ozbiljnosti situacije s beskućništvom uopće, osobito njegove rodne dimenzije. Kao što ovaj rad jasno pokazuje, upravo je rodna dimenzija često ključna za iskustvo beskućništva i stoga je nužno njezine posljedice i implikacije razumjeti i dubinski razmotriti u javnim politikama.

FINANCIJSKA POTPORA

Ovaj rad je financiran u okviru Hrvatsko-švicarskog istraživačkog programa Hrvatske zaklade za znanost i Švicarske nacionalne zaklade za znanost putem sredstava Švicarsko-hrvatskog programa suradnje.

SUKOB INTERESA

Autorica izjavljuje da nema sukoba interesa.

ETIČKO ODOBRENJE

Etičko odobrenje je izdalo Etičko povjerenstvo Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar.

PRISTUP PODATCIMA I TRANSPARENTNOST

Djelomičan pristup analitičkim materijalima moguć na zahtjev autorici.

LITERATURA

- Aguado Asenjo E, Bakula Anđelić M, Barbarić Đ, Bejaković P, Brown R, Broz G, Crnković Pozaić S, Dobranović M, Frazer H, Gjenero D, Hoelscher P, Horvat A, Japec L, Jovović I, Kordić S, Kunac S, Matković T, Mimica J, Papa J, ..., Zrinščak S (2006). *Neumreženi: Ilica socijalne isključenosti*. Zagreb: Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj. https://issuu.com/undphr/docs/lica_socijalne_isklju_enosti_u_hrv (15. ožujka 2021.)
- Baptista I (2010). Women and Homelessness. U: O'Sullivan E, Busch Geertsema V, Quilgars D i Pleace N (ur.). *Homelessness Research in Europe*. Brussels: FEANTSA, 163–186. <http://www.feantsaresearch.org/>
- Bežovan G (2019). *ESPN Thematic Report on National Strategies to Fight Homelessness and Housing Exclusion – Croatia*. European Social Policy Network (ESPN), Brussels: European Commission. https://www.bib.irb.hr/1176326/download/1176326.ESPN_HR_homelessness_and_housing_exclusion_2019.pdf (15. ožujka 2021.)
- Billo E i Hiemstra N (2013). Mediating Messiness: Expanding Ideas of Flexibility, Reflexivity, and Embodiment in Fieldwork, *Gender, Place & Culture*, 20 (3): 313–328. <https://doi.org/10.1080/0966369X.2012.674929>
- Burt, MR i Cohen BE (1989). Differences Among Homeless Single Women, Women With Children, and Single Men, *Social Problems*, 36 (5): 508–524. <https://doi.org/10.2307/3096815>
- Busch-Geertsema V (2006). *Urban Governance, Homelessness and Exclusion. Homelessness and Access to Space in Germany. National Report for Germany, Working Group 1 European Observatory on Homelessness*. FEANTSA. <http://www.feantsaresearch.org/> (15. ožujka 2021.)
- Casey R, Goudie R i Reeve L (2008). Homeless Women in Public spaces: Strategies of Resistance, *Housing Studies*, 23 (6): 899–916. <https://doi.org/10.1080/02673030802416627>
- Cauce A, Paradise M, Ginzler M, Embry JA, Morgan L i Lohr CJ (2000). The Characteristics and Mental Health of Homeless Adolescents: Age and Gender Differences, *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 8 (4): 230–239. <https://doi.org/10.1177/10634266000800403>
- Day K (2000). The Ethic of Care and Women's Experiences of Public Space, *Journal of Environmental Psychology*, 20 (2):103–124. <https://doi.org/10.1006/jevp.1999.0152>
- Družić Ljubotina O, Kletečki Radović M, Ogresta J (2016). *Slika podrške beskućnicima u Hrvatskoj*. Zagreb: Gradski ured za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom
- Doherty J, Busch-Geertsema, Karpuskiene V, Korhonen, J, O'Sullivan E, Sahlin I, Tosi, A, Agostino Petrillo A, Wygnańska, J (2008). Homelessness and Exclusion: Regulating Public Space in European Cities, *Surveillance & Society*, 5 (3): 290–314. <https://doi.org/10.24908/ss.v5i3.3425>
- Dordick GA (1997). *Something Left to Lose: Personal Relations and Survival Among New York's Homeless*. Philadelphia: Temple University Press
- FEANTSA (2005). ETHOS - European Typology on Homelessness and Housing Exclusion. <https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion> (21. ožujka.2021.)
- FEANTSA (2017). Homeless in Europe. https://www.feantsa.org/download/fea-001-17-magazine_v36019393072880550750.pdf (21. ožujka.2021.)

- Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike (2021). *Godišnje statističko izvješće u RH za 2020. godinu*. <https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Socijalna%20politika/Odluke/Godisnje%20statisticko%20izvjesce%20u%20RH%20za%202020.%20godinu.PDF> (21. ožujka 2021.)
- Grgurinović M (2021). Umjesto sustavnih rješenja, policija i beskućnici igraju ping-pong na Glavnom kolodvoru. *Faktograf*, 23. travnja. <https://faktograf.hr/2021/04/23/umjesto-sustavnih-rjesenja-policija-i-beskucnici-igraju-ping-pong-na-glavnom-kolodvoru/> (20. Prosinca 2021.)
- Hammersley M i Atkinson P (1995). *Etnography: Priciples in Practice*. London, New York: Routledge
- Hrvatska mreža za beskućnike (2021.) Statistički podaci. <https://beskucnici.info/> (21. ožujka 2021.)
- Jasinski JL, Wesely JK, Wright JD i Mustaine EE (2010). Hard Lives, Mean Streets: Violence in the Lives of Homeless Women, *Social Forces*, 90 (1): 324–326. <https://doi.org/10.1093/sf/90.1.324>
- Kemp SP (2001). Environment Through a Gendered Lens: From Person-in Environment to Woman-in Environment, *Feminist Inquiry in Social Work*, 16 (1): 7–30. <https://doi.org/10.1177/08861090122094118>
- Lewis JH, Andersen RM, Gelberg L (2003). Health Care for Homeless Women Unmet Needs and Barriers to Care, *Journal of General Internal Medicine*, 18: 921–928. <https://doi.org/10.1046/j.1525-1497.2003.20909.x>
- May J, Cloke P i Johnsen S (2007). Alternative Cartographies of Homelessness: Rendering Visible British Women's Experiences of 'Visible' Homelessness', *Gender, Place and Culture*, 14 (2): 121–140. <https://doi.org/10.1080/09663690701213677>
- Mayock P, Sheridan S i Parker S (2015). 'It's just like we're going around in circles and going back to the same thing ...': The Dynamics of Women's Unresolved Homelessness. *Housing Studies*, 30 (6): 877–900. <https://doi.org/10.1080/02673037.2014.991378>
- McCarthy L (2018). (Re)conceptualising the Boundaries Between Home and Homelessness: The Unheimlich, *Housing Studies*, 33 (6): 960–985. <https://doi.org/10.1080/02673037.2017.1408780>
- Meanwell E (2012). Experiencing Homelessness: A Review of Recent Literature, *Sociology Compass* 6 (1): 72–85. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2011.00432.x>
- Mlinar Z i Vidić D (2013). Problemi i potrebe korisnika prihvatilišta. U: Bunić S (ur.). *Druga prilika: izazovi i perspektive u radu s beskućnicima: zbornik radova*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 57–71
- Parsell C (2010). *An Ethnographic Study of Day-to-Day Lives and Identities of People Who Are Homeless in Brisbane* [Doktorska disertacija]. Brisbane: The University of Queensland, School of Social Work and Applied Human Sciences
- Passaro J (1996). *The Unequal Homeless: Men on the Streets, Women in Their Place*. New York: Routledge
- Perković Rosan I (2020). HRVATSKA MREŽA ZA BESKUĆNIKE U Zagrebu povećan broj zahtjeva za smještajem žena. *Žene i mediji*, 4. veljače. <https://www.zeneimediji.hr/hrvatska-mreza-za-beskucnike-u-zagrebu-povecan-broj-zahtjeva-za-smjestajem-zena/> (1. studenog 2021.)
- Radley A, Hodgetts D i Cullen A (2006). Fear, Romance and Transience in the Lives of Homeless Women, *Social and Cultural Geography*, 7 (3): 437–461. <https://doi.org/10.1080/14649360600715193>

- Reeve K, Casey R i Goudie R (2006). *Homeless Women: Still Being Failed yet Striving to Survive*. London: Crisis.
- Reeve K, Casey R i Goudie R (2007). *Homeless Women: Homelessness Careers, Homelessness Landscapes*. London: Crisis.
- Reeve K, Casey R, Batty E i Green S (2009). *The Housing Needs and Experiences of Homeless Women involved in Street Sex Work in Stoke-on-Trent*. Sheffield: CRESR, Sheffield Hallam University.
- Reeve K i Batty E (2011). *The Hidden Truth About Homelessness*. London: Crisis.
- Reeve K (2018). Women and Homelessness: Putting Gender Back on the Agenda, *People, Place and Policy Online*, 11 (3): 165–174. <https://doi.org/10.3351/ppp.2017.8845235448>
- Snow DA i Mulcahy M (2001). Space Politics and the Survival Strategies of the Homeless, *American Behavioural Scientist*, 45 (1): 149–168. <https://doi.org/10.1177/00027640121956962>
- Smith J (1999) Gender and Homelessness. U: Hutson S i Clapham D (ur.). *Homelessness: Public policies and private troubles*. London: Continuum International Publishing Group Ltd. 108–132
- Smith J (2005). Housing, Gender and Social Policy. U: Somerville P i Sprigings N (ur.). *Housing and Social Policy: Contemporary Themes and Critical Perspectives*. Oxford: Routledge. 143-171.
- Šikić-Mičanović L, i Geiger Zeman M (2011). Rodne asimetrije i beskućništvo u Hrvatskoj. U: Radačić I i Vince-Pallua J (ur.). *Ljudska prava žena. Razvoj na međunarodnoj i nacionalnoj razini 30 godina nakon usvajanja Konvencije UN-a o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske, 239–257. https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenti/zbornici/prava_zena/prava_zena_239.pdf (5. ožujka 2021.)
- Šikić-Mičanović L, Sakić S i Stelko S (2020). Kvaliteta usluga za beskućnike: prikaz trenutnog stanja i izazova u Hrvatskoj, *Revija za socijalnu politiku*, 27 (3):233–248. <https://doi.org/10.3935/rsp.v27i3.1693>
- Tessler R, Rosenheck R i Gamache G (2016). Gender Differences in Self-Reported Reasons for Homelessness, *Journal of Social Distress and the Homeless*, 10 (3): 243–254. <https://doi.org/10.1023/A:1016688707698>
- Tomas A i Dittmar H (1995). The Experience of Homeless Women: An Exploration of Housing Histories and The Meaning of Home, *Housing Studies*, 10 (4): 493–515. <https://doi.org/10.1080/02673039508720834>
- Wardhaugh J (1999). The Unaccommodated Woman: Home, Homelessness and Identity, *The Sociological Review*, 47 (1): 91–109. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.00164>
- Watson S (2000). Homelessness Revisited: New Reflections on Old Paradigms, *Urban Policy and Research*, 18 (2): 159–170. <https://doi.org/10.1080/08111140008727830>
- Watson S i Austerberry H (1986). *Housing and Homelessness: A Feminist Perspective*. London: Routledge and Kegan Paul
- Zakon o socijalnoj skrbi. Republika Hrvatska: Narodne novine 157/2013. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_12_157_3289.html (21. ožujka 2021.)

Experiences and Strategies of Women Affected by Street Homelessness in Zagreb

Paula GREINER <https://orcid.org/0000-0003-2692-4757>

Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb, Croatia

paula.greiner@pilar.hr

ABSTRACT

NGOs and those working with people experiencing homelessness often suggest that homelessness is less common among women than men, which is confirmed by the available statistics. The literature shows that women are particularly vulnerable in terms of pathways to homelessness, especially in the context of numerous structural and social barriers that affect women in society. Women's experiences of homelessness differ from men's, reflecting broader gender inequalities. Life on the street presents many dangers and constant challenges to meet basic needs. Using public spaces is particularly challenging for homeless women, both because of their homeless status and because they are women. Therefore, this paper aims to analyse women's experiences of street homelessness in Zagreb, show its specific features, and identify their strategies in situations permeated with various forms of exclusion. For this purpose, ten interviews with six women with experience of street homelessness in Zagreb were analysed, as well as field notes, which are part of a wider qualitative research project. The paper presents the experiences and challenges of life on the street, which include feelings of insecurity and fear, unmet health needs, violence and sexual harassment, exclusion from public spaces, and strategies related to hiding, finding a partner/grouping, and distancing from unwanted identities. The paper points to the importance of recognising the severity and scope of the problem of homelessness, especially female homelessness, and the necessity of further research that includes gender dimensions and specific features of the problem.

Key words: street homelessness, women, invisibility, strategies